

על נסים ואמונה

על פי סיפור יציאת מצרים בספר שמות - פרשות: וארא - בא - בשלח.

◊ **ניסים ותלונות** [עמוד הענן ועמוד האש, קריעת ים סוף, "אין מיס!" "אין אוכל!" ...]

◊ **האם יש קשר בין חווית הנס ואמונה?**

◊ **השפעת הנס והאותות על משה, הזקנים, העם, ופרעה** ◊ **מהו הקשר בין נס ואמונה?**

◊ **"אין סומכין על הנס" - בתלמוד ובפרשנות המקרא**

ניסים ותלונות

האם חווית הנס מביאה לאמונה או מחזקת אותה?

רצף של מעשי ניסים מלווה את יציאת ישראל ממצרים - עמוד הענן ועמוד האש, קריעת ים סוף, הוצאת מים מן הסלע ועוד ועוד. אבל, מפתיע לראות שעל אף גיוס כוחות הטבע להצלת עם ישראל, בניגוד לחוקי הטבע הידועים, לא רק שהעם אינו מכיר טובה על ניסים שנעשים לו, אלא ניראה שאין בחווית הנס בכדי לחזק את האמונה בה, והתלונות רק גוברות. הבא נראה את סדר האירועים.

1. עמוד הענן, ועמוד האש.

הניסים מתחילים מיד עם היציאה ממצרים: [שמות יג]

(כא) וַיְהִי הַלַּיְלָה לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּגֶד וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם

לְלַכֵּת יוֹמָם וְלַיְלָה:

אבל, נוצרת בעיה: [שמות יד]

(*) ... וַהֲנֵה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם. וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶל-יְהוָה:

התלונה - מיד בפסוק הבא:

(יא) הַמִּבְלִי אֵין-קִבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר ... ?

ומשה מרגיע, מבטיח את התשועה:

(יד) יהוה יִלְחֵם לְכֶם וְאַתֶּם תִּתְרַשְׁוּ:

והנס-הישועה: שני "השומרים הקדמיים" עוברים לאחור ומבצעים הפרדה. העם אפילו

לא יראה את האויב, שלא יפחד.

(יט) וַיִּשַׁע מִלֶּאֱלֹהִים הַהַלֵּל לִפְנֵי מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיִּלָּךְ מֵאַחֲרֵיהֶם, וַיִּשַׁע עַמּוּד הָעָנָן

מִפְּנֵיהֶם וַיַּעֲמֵד מֵאַחֲרֵיהֶם: (כ) וַיָּבֵא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל ... וְלֹא-קָרַב

זֶה אֶל-זֶה כָּל-הַלַּיְלָה:

" ... ואין להקשות עליו שהיה לו להודיע לאביו קודם ולא יהוש אל האחים, כי המלאך הגואל אותו עתה יגאלנו גם כן קודם, כי אין סומכין על הנס, ובזה אין להאשימו ליוסף על הדבר:"

❖ **"שפתי חכמים"** (רבי שבתאי בס), לגבי אליעזר עבד אברהם על ששיחרר את הגמלים ("ויפתח הגמלים"). שואלים מדוע זמם אותם מלכתחילה, שהרי לא היה לו לחשוש שיִרְעו בשדות אסורים (בבעלות חקלאים) והיו ודאי אוכלים רק בשדות הפקר, שכן "אין הקב"ה מביא תקלה על ידי בְּהִמְתֵּן של צדיקים".
וההסבר [פירושו לבראשית כד, לב]:

" אך אליעזר עבד אברהם מרוב חסידותו שהיה בו, לא רצה ליהנות משל

אחרים אפילו מן המותר. והרא"ם³ תירץ שאין סומכין על הנס".

³ רבי אברהם מרדכי אלטר - הרבי מגור

2. קריעת ים סוף.

(כא) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת-יָדוֹ עַל-הַיָּם ... וַיִּבְקְעוּ הַיָּם: (כב) וַיָּבֹאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֻּשָׁה .. והים סוגר על הרודפים:

(כז) ... וַיֵּשֶׁב הַיָּם לְפָנָיו בְּקֶרֶת לְאֵיָתָנוּ ... וַיִּנְעַר יְהוָה אֶת-מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם: ואחרי התשועה הגדולה והניסים, מגיעה **האמונה באל**.

(לא) וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת-הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם, וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת- יְהוָה וַיֹּאמְרוּ בְּיַהֲוָה וּבְמֹשֶׁה עֲבָדוֹ:

3. המתקת המים המרים.

לאחר חציית ים-סוף - שירת הים הגדולה, ההודיה על הנס העצום. אבל, פסוק אחד בלבד לאחר סיום ההלל - **בעיה**: [שמות, טו]:

(כג) וַיָּבֹאוּ מִרְתָּה וְלֹא יָכְלוּ לְשַׁתֵּת מַיִם מִמֶּנָּה כִּי מֵרִים הֵם ... **והתלונה היא מיידית, בפסוק הבא:**

(כד) וַיִּלְנְנוּ הָעָם עַל-מֹשֶׁה לֵאמֹר מַה-נַּשְׁתָּה: **והנס מיידית גם הוא:**

(כה) וַיַּעַק אֶל-יְהוָה וַיִּזְרְהוּ יְהוָה עַץ וַיִּשְׁלַף אֶל-הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם.

4. לחם ובשר מן השמים - מן ושליו.

תלונה, פסוק אחד בלבד לאחר נס המים: [שמות טז]:

(ב) וַיִּלְנְנוּ כָל-עַדַת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל ... (ג) ... מִי-יִתֵּן מִזֶּמֶן בְּיַד-יְהוָה בָּאָרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׂבְתָּנוּ עַל-סִיר הַבָּשָׂר בְּאֶכְלֵנוּ לֶחֶם לְשִׁבְעָה ...

הנס לא מאחר לבא - לחם:

(ד) ... הִנְנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן-הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקָטוּ דָבָר-יוֹם בְּיוֹמוֹ, **ומגיע גם בשר:**

(ה) .. וַתַּעַל הַשָּׁלֹ וַתִּכַּס אֶת-הַמִּחְנֶה .. :

ההספקה סדירה מידי יום ביומו, אין צורך לאגור.

(יט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אֵישׁ אֶל-יֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד-בֶּקֶר:

ועכשיו, אחרי כל הניסים האלה, אפשר היה לצפות שהעם יסמוך על האל. אבל לא - **אין אמונה:**

(כ) וְלֹא-שָׁמְעוּ אֶל-מֹשֶׁה וַיִּזְתְּרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד-בֶּקֶר וַיִּזְרְמוּ תוֹלְעִים וַיִּבְאָשׁוּ, ולגבי השבת, **נס - סידור מיוחד:**

(כב) ויהי ביום הששי, לקטו לחם משנה, שני עומרים לאחד.

(כו) שָׁשֶׁת יָמִים תִּלְקָטְהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת לֹא יִהְיֶה-בוֹ:

ועדיין אין אמונה:

(כז) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיֵּצֵאוּ מִן-הָעָם לִלְקָט וְלֹא מָצְאוּ:

"אין סומכין על הנס" – בתלמוד ובפרשנות המקרא**❖ מסכת שבת דף לב/א**

בדיון בקטע זה במסכת, אומרים, שבשעת סכנה - מן השמים נפרעים מהאדם על כל חטאיו (כלומר, "בהזדמנות זאת" שאדם נמצא בסכנה "סוגרים אתו חשבון"). להלן, בהמשך הדיון - גישות שונות על מעבר במקום סכנה:

תרגום כולל הסברים¹

רב לא היה עובר נהר במעבורת שישב בה נוכרי, שהיה אומר "שמא מופקד דין עליו [על הנוכרי] ואתפס אתו בשעת עונשו [ואם נגזר עליו עונש אני אענש איתו]".

שמואל לא היה עובר נהר **אלא** [רק] במעבורת שישב בה נוכרי, שהיה אומר "אין השטן שולט בשתי אומות [ואת חשבונותיו הוא עושה עם כל אחד לחוד]".

ואילו ר' ינאי היה בודק ועובר. שלשיטתו (להלן בעברית גם במקור התלמודי):

המקור בתלמוד

רב לא עבר במברא דיתיב ביה עכו"ם אמר דילמא מיפקיד ליה דינא עליה ומתפיסנא בהדיה שמואל לא עבר אלא במברא דאית ביה עכו"ם אמר שטנא בתרי אומי לא שליט.

ר' ינאי בדיק ועבר ר' ינאי לטעמיה דאמר:

לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר טעושיין לו נס, שמא אין עושיין לו נס,

ואם עושיין לו נס מנכין לו מזכיותיו. [סוף ציטוט ממסכת שבת]

❖ **מסכת תענית (כ:)** האמרה הנ"ל של רב ינאי מצוטטת במסכת תענית גם בקשר לסוגיה אחרת בתלמוד.

❖ **"אור החיים"** (ר' חיים בן עטר) בעניין השקר של אברהם על שרה "אחותי היא", והרי יכול היה לסמוך על ה' שיושיעו. [פירושו לבראשית יב, יא]: "הגם שבטוחים הצדיקים בהקב"ה, אף על פי כן כלל זה בדינינו, שאין סומכין על הנס".

❖ **"אור החיים"** על השאלה מדוע לא שלח יוסף לספר לאביו שהוא נמצא במצרים חי ובריא: [פירושו לבראשית מה, כו]:

¹ בעזרת תלמוד של הרב עדין שטיינמלץ

² "כלל זה בדינינו" מסתמך כנראה על הדיון במסכת שבת (כב:): שהבאו לעיל. תודה לאראל סגל שהפנה אותי למקור התלמודי.

אמונה (או מבחינת "מגיע לי") והיא לא מופיעה, האמונה מתפוגגת שהרי האל לא סיפק את הסחורה.

זה מה שבאה התורה ללמד דרך סיפורי הניסים שנעשו לעם. הם נעשו כיוון שהעם במצבו לא יכול היה להתנהל בלעדיהם, ולא כדי להביא על-ידם את העם לידי אמונה. להיפך, על אף הידיעה הברורה כי הניסים ירחיקו את האמונה.

לא לחינם מספרת התורה על כל כך הרבה ניסים ונפלאות, האחד עוקב את משנהו. להבהיר, שאין האמונה תלויה בניסים, רבים ככל שיהיו.

התורה עדיין לא ניתנה באותה העת, וכאשר תינתן [בפרשות הבאות] עוד נלמד ממנה על אחריותו של האדם, על כך שלא לסמוך על ניסים וקסמים. על אמונה לשמה ואמונה שלא לשמה.

 "אין סומכין על הנס", בתלמוד ובפרשנות המקרא – בעמוד הבא

5. מים מן הסלע.

עוברים לפרק הבא [יז], ושוב מחסור במים:

(א) וַיִּחַנוּ בְּרַפְדִּים וְאִין מַיִם לְשֵׁתֵת הָעָם:

אפשר היה לצפות שלאחר פתרון בעיות מים ע"י ה', יאמינו הפעם בישועתו.

אבל לא! שוב תלונה:

(ג) ... וַיִּלֶן הָעָם עַל-מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לָמָּה זֶה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרָיִם לְהָמִית אֹתֵינוּ וְאָת-בְּנֵי וְאָת-

מִקְנֵי בְּצִמְאָה:

ושוב נס באמצעות מטה הקסמים:

(ו) וְהִכִּיתָ בַּצֹּר וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם, וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה ...:

האם יש קשר בין חווית הנס ואמונה?

עולה השאלה האם יש קשר בין נסים ואמונה? על פי המאורעות, לא הביאה חווית הנס את האמונה במחוללו של הנס. ולא עוד אלא ש(מיד) אחרי כל נס באה תלונה חדשה.

כדי ללבן שאלה זאת כדאי לחזור לתחילת ספר שמות. אנחנו נראה שהצורך של העם בניסים היה צפוי מראש, לא הפתעה למשה (ואין צריך לומר לא הפתעה לאל).

השפעת הנס והאותות על משה, הזקנים, העם ו..פרעה

סיפור הניסים בספר שמות מתחיל כבר עם משה.

א. משה

הסנה בוער ואיננו אוכל. משה נמשך לתופעה החריגה, הניסית. [שמות ג]:

(ג) וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה אֶסְרֶה-נָּא וְאֶרְאֶה אֶת-הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מֵדוּעַ לֹא-יִבְעַר הַסֵּנֶה:

מאמין גדול כמשה לא נזקק לאותות כדי להאמין בה'. עבורו הנס מספק את ההתוודעות בלבד. והאל יכול לגשת "ישר לעניין":

(ד) וַיֵּרָא יְהוָה כִּי סָר לְרֵאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מֵתוֹךְ הַסֵּנֶה.

וַיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ הַנְּבִי:

(ו) ... אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב.

וַיִּסְתַּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מֵהַבַּיִט אֶל-הָאֱלֹהִים:

ב. הזקנים

ה' מצווה את משה להתחיל את שליחותו אצל זקני העם [זקן משמעותו חכם]. לחכמים אפשר לבוא בשם המסורת שעוברת מדור לדור, אשר הם נושאה. והאל גם מבטיח למשה כי הזקנים אכן יאמינו. חכמים אינם זקוקים לנסים.

מהו, אם כן, הקשר בין נס ואמונה?

ככל שרבו הניסים רבו התלונות. לא רק שהנס אינו מביא את האדם לידי אמונה, אלא בדיקו ההיפך: **הסתמכות על ניסים וציפייה לניסים מרחיקה את האמונה.** כאשר אדם רגיל לחיות על ניסים והישועה לא מופיעה, אזי "אין אלהים". תופעה ידועה היא, שאנשים פורצים בזעקות שמחה "יש אלהים!" כאשר קורה להם דבר מה טוב [או שקבוצתם מנצחת ...]. אין ניצחון – אזי כביכול "אין אלהים". ואז מה? אלוהים הוא רק של הקבוצה "השנייה"? זאת שבמקרה ניצחה בפעם הזאת? ולהבדיל, כמוהם גם חולים המצפים לנס רפואי שלא מופיע. זאת היא האמונה שלא לשמה. מצד שני, חשוב להגיד כמה מילות זכות על העם. במצבו אז, הוא עם עבדים. הוא אינו יכול להושיע את עצמו. משה "מושיע אותם בכוח". העם חלש, עדיין עם-הארץ. לא מאמין, לא בעצמו ולא באל שיושיע אותו. הוא רגיל שיעשו עבורו הכל והרגילו אותו לניסים כבר מן ההתחלה; מסדרת המכות שירדה על המצרים בלבד, ההמשך בעמוד הענן ועמוד האש, וקריעת ים סוף וכו'. וכאשר צצה בעיה, והנס מתמהמה, הוא אינו מבין מדוע - שהרי ה' כל יכול, ולכן באה התלונה. בעצם, מדוע שלא ילין על "מושיעו בכוח" אם אין מים? אם אין אוכל? זהו העם בראשית דרכו. שלא קבל עדיין את התורה. הוא אינו יודע אמונה מהי, הוא נמצא עדיין במצב של "עובד ניסים ומזלות". ואכן, ראינו בתחילת ספר שמות שהצורך של העם בניסים היה ידוע מראש. משה ידע, והאל הסכים עם משה, שהדרך לרכוש את לבו (אמונו?) היא דרך האותות והקסמים. במצב זה, העם חי על ניסים וכל עוד היו ניסים הייתה אמונה. אבל - **משהתעוררה בעיה, התערעה האמונה.**

אבל אין בהבנה זאת כדי לסתור את העובדה כי ניסים אינם מביאים לאמונה אלא עושים בדיקו את ההיפך – הם מרחיקים אותה.
גם היום מקובל בחוגים רחבים שניסים מביאים לידי אמונה, שהרי "עיננו הרואות". דעה נוספת היא שהמאמינים זכאים וזוכים לניסים.
כמובן ששתי הגישות אינן נכונות.

האמונה

האמונה היא הכרעתו האישית של האדם. בני אדם מגיעים כל אחד לאמונה מכיוון אחר: דרך השכל, ההיגיון, הרגש, התגלות... "תפיסה" שיש אלהים, חינוך ומסורת, ויש עוד. אבל בסיכומו של עניין ההחלטה להאמין היא הכרעה אישית המחייבת את המכריע-המאמין ואותו בלבד. ויש להבהיר: אין בהכרעה אישית של אדם לחייב איש מלבדו, ובוודאי לא את האל. באמונה לשמה – האדם מאמין באל, והאל מנהג עולמו בדרכו. אין לנו מושג על האל עצמו, לא כל שכן על שיקוליו ודרך ההשגחה שלו. אמונה התלויה בנס, בתוצאה רצויה ונחשקת, היא "אמונה התלויה בדבר". כאשר מצפים לתמורה על

(טז) וְאָסַפְתָּ אֶת-זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֲבָרָהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב .. : (יז) וְאָמַר אֲעֲלֶה אֲתֶכֶם מֵעֵנִי מִצְרַיִם .. (יח) וְשָׁמְעוּ לְקֹלִי

ג. אותות וקסמים עבור העם ("עמך")

משה לא מסתפק בשכנוע הזקנים. גם העם הפשוט צריך להאמין בשליחות. ולכן הוא מבקש משהו "עממי", מושך, איזושהו קסם. העם הפשוט, עם של עבדים, זקוקים **לסימן, לנס, לפחות כנקודת פתיחה:** [שמות, ד]:

(א) וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא-יֶאֱמִינֵנוּ לִי ... כִּי יֹאמְרוּ לֹא-נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה:

האל נענה, הוא "מבין" כי העם זקוק לאותות, ומפקיד בידי משה שלושה קסמים. הראשון, המטה-הנחש:

(ג) ... וַיִּשְׁלַכְהוּ אֶרְצָה וַיְהִי לְנַחֵשׁ ...:

השני, צרעת:

(ו) .. וַיָּבֹא יָדוֹ בְּחִיקוֹ וַיִּוְצֵאֶה וַהֲנֶה יָדוֹ מִצַּרְעַת כַּשָּׁלֹג:

והסיבה לשני אותות:

(ח) אִם-לֹא יֶאֱמִינֵנוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֵת הָרֹאשִׁון וְהָאֲמִינֵנוּ לְקֹל הָאֵת הָאֲחֵרוֹן:

ועבור הספקנים במיוחד, נס שלישי:

(ט) וַהֲיָה אִם-לֹא יֶאֱמִינֵנוּ גַם לְשֵׁנֵי הָאֵתוֹת הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלִי -- וְלָקַחְתָּ מִמִּימֵי הַיָּאֵר

וְשָׁפַקְתָּ הַיִּבְשֵׁתָהּ וְהָיוּ לְדָם בַּיְבֻשָׁת:

ד. ה' מצווה את משה לעשות אותם האותות גם לפני פרעה.

(כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה .. כֹּל-הַמִּפְתִּיחַ אֲשֶׁר-שָׁמַחְתִּי בְיָדְךָ וְעָשִׂיתָם לִפְנֵי פְרַעֲה ..

אותם הניסים עם אותו המטה נצטווה משה לעשות גם לעיני ישראל "עמך" וגם לפני פרעה.
זהו המשותף לעם הארץ ולעובדי כוכבים. הקסמים "עובדים עליהם".

ה. האותות [הקסמים] אכן "עובדים" על העם. [שמות ד]:

(ל) ... וַיַּעַשׂ הָאֵת לְעֵינֵי הָעָם: (לא) וַיֶּאֱמֵן הָעָם ..

ו. המכות על המצרים.

במשך כל תקופת המכות נעשו ניסים לישראל. הארבה לא פגע בשדות בני ישראל, לא הברד, ולא הערוב, ועוד ועוד. ולבסוף, מכת הבכורות שפגעה בבתי המצרים בלבד ופוסחת על ישראל.

האותות עשו את שלהם,

ובמהלך כל תקופת המכות התקיימה אמונתם של בני ישראל על הניסים.